

KÖZLEMÉNYEK

BOROSY ANDRÁS

A KORA ÁRPÁD-KORI KÍSÉRET ÉS TESTÖRSÉG SZEREPÉNEK HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Az Árpád-kori királyi fegyveres kíséretéről és testőrségről számos középkorkutatónk tett figyelemre méltó megjegyzéseket. Úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen, ha ezeket áttekintjük s levonunk belőlük néhány következtetést.

*

A fegyveres kíséret igen elterjedt, sőt a társadalom fejlődésének bizonyos fokán általánosnak mondható intézmény.

Már Tagányi Károly megállapította, hogy a kíséret nem germán különlegesség (bár kétségtelen, hogy a germán kíséretet ismerjük a legjobban), hanem olyan, a germánoktól távol élő népek körében is megtalálható, mint a IX. századi bolgárok, az amerikai indián, az afrikai néger törzsek, a kaukázusi cserkeszek és lezgek, az indiai Gvalior, sőt a Hawaii, Palau és Tonga szigetek lakói.¹ Lehetséges, hogy a Tagányi által felsorolt helyeken és népeknél nem mindenütt létezett fegyveres kíséret, feltétlenül igazat kell azonban adnunk Bónis Györgynek, kinek megállapítása szerint a kíséret a királyság első korszakának általános jelensége. Ez az uralkodó körül csoportosuló, szabad harcosokból álló alakulat minden külső hatás nélkül, valamennyi európai állam bölcsőjénél megjelenik, s a germánokon és oroszokon kívül (kiknek fegyveres kísérete Bónis György szerint a legismertebb), megtalálhatjuk a lengyeleknél, morvákknál, cseheknél, litvánoknál, obodritáknál, pomeránoknál s megtalálhatjuk a magyaroknál is.² Györffy György megfigyelése szerint a középkort egyfajta internacionalizmus, vagy inkább heterogenitás jellemezte. Minden dinasztia, minden fejedelmi udvar különféle elemekből ötvöződött össze, még inkább a katonai kíséret, melyből a testőrség kifejlődött. A heterogén uralkodó osztály szempontjából közömbös volt, hogy katonája milyen nyelven beszél (l. Szent István intelmeit). Kelet-Európában a varég testőrség minden uralmi rendszer szilárdágát emelte. Megtaláljuk Kijevben, Bizáncban, a kazároknál, Magyarországon, a szláv államokban. Bizáncban a testőrök között kazár és türk (azaz magyar) harcosok is találhatóak, s a magyar „iobbagio”-k, azaz kísérő katonák Lengyel- és Oroszországban is felbukkannak.³

1 *Tagányi Károly*: Vázlatok a régebbi Árpád-kor történetéből. Társadalomtudomány, 1922, 223. o.

2 *Bónis György*: István király. Budapest, 1956. 76. és köv. o.; *ud*: Hűbériesség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, é. n. 44. o. — A kíséret intézményének általános elterjedéséről l. még: *Lawrence Krader*: Feudalism and the Tatar Policy of the Middle Ages. Comparative Studies in Society and History. An International Quarterly. Vol. I. 1958. 76—99. o.; A legrégebbi írott forrásokban említett fejedelmi kíséret Gilgames történetéből ismeretes. (*Mesterházy Károly*: Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980, 151. o.)

3 *Györffy György* recenziója *L. Mussel*: Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne (VII—XII. e. siècles) Paris, 1965. e. művéről, *Archeológiai Értesítő*, 1969/2. 277. o.

Makkai László még szélesebb történeti perspektívába helyezi a fegyveres kíséret problémáját. Szerinte a katonai kíséret a vaskori barbár népeknél általában megtalálható, s tagjai között egyaránt vannak szabad és szolga eredetűek. A kíséret külön él a klán szabad tagjaitól, egyedül a főnöktől függ, az táplálja, annak családjához tartozik. A kíséret megtalálható a római hódítás előtt a keltáknál, ahol „vassus” és a germánoknál, ahol „Gesinde” a neve. Hogy keleten is megvolt, bizonyítja Makkai szerint a magyar „in” és a szláv „csaljad” kifejezés, ami gyermeket, fiatalembert jelent, olyan valakit, kinek nincs saját családja és fiktív rokonság alapján főnökének családjához tartozik. Lehet szolga, vagy önként csatlakozott szabad, teljesíthet katonai szolgálatot, vagy végezhet termelő munkát, kondícióját lényegében a családfőhöz fűződő (önkéntes vagy kikényszerített) viszonya szabályozza. A kíséret intézményével a törzsi arisztokraták körül kialakul egy újfajta familia, olyan közösség, mely a családfőtől a rabszolgákig terjed, s egyszerre katonai és munkaszervezet. Új és idegen test a törzs fegyvereseinek nagy többségét kitevő szabadok társadalmában.⁴

A még vándorló germán népeknél kialakult fegyveres kísérettel már Tacitus foglalkozott.⁵ Az ő műve volt a kiindulópontja a germán kísérettel foglalkozó hatalmas jog- és társadalomtörténeti irodalomnak.⁶

A germán kíséretről szóló irodalmat ismertetni itt nem feladatunk. Eredményeiből kétséget kizárólag megállapíthatjuk, hogy a kíséret a különböző germán népeknél igen jelentős intézmény, mely a társadalom teljes átrétegződését eredményezte, segítette a fejedelmi-királyi hatalom megerősödését, a hivatásos harcosok kiemelkedését a közrendű szabadok tömegéből, s fokozta e népek hadakozó, támadó háborúkat viselő képességét. Kétségtelenül jelentős szerepe volt a kíséretnek a hűbériség intézményének kialakulásában s így a germán népek feudális államainak megszerveződésében is. Egyes német szerzők a kíséret intézményét valamilyen speciálisan germán—német intézménynek tekintették. Ez téves felfogás, mert a kíséret intézménye nemcsak a germán népeknél volt fellelhető.

A germán népeken kívül különösen elterjedt volt a kíséret a szláv népeknél. A keleti szláv fejedelmek kísérete (druzsina) V. V. Mavrogjin szerint három elemből állt: 1. az öregebb druzsina, ennek tagjai saját gazdasággal rendelkeztek, udvaruk, kíséretük volt, s a fejedelmi főtisztviselők birtokosai voltak. 2. a fiatalabb druzsina, ennek tagjai a fejedelem udvarában éltek, annak házat,

⁴ *Ladislav Makkai*: Les caractères originaux de l'histoire économique et sociale de l'Europe orientale pendant le Moyen Age. Acta Historica, Tom. XVI. (1970) 266—267. o.

⁵ *Cornelius Tacitus*: Germania. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. P. Cornelii Taciti libri qui supersunt Tom. II. Fasc. 2. Lipsiae, 1957. 13—14. o.

⁶ Ezen irodalom egy részéről: *I. Borosy András*: Vélemények a kora-feudális fejedelmi kíséretről. AAJ Acta Historica, Tom. LXX. 19—39. o. Figyelemre méltó *H. Conrad* leírása. A kíséret harcosainak létszáma szerinte nem volt nagy, 200 főből álló kíséret már erősen számított. A kíséret nem csak a germánoknál volt ismeretes, hanem más népeknél is. Valószínűleg indogermán eredetű. A germán kíséret sajátossága az önkéntes hűség. A kíséret feltételezi egy harcos nemesi réteg létezését, melyből kiemelkedő személyek származnak, s ezek köré csoportosulnak aztán a kíséret tagjai. A „Gefolgschaft” szó az ó-északi „fygld”, — azaz „kiséret” — szóból ered. Az ófelénmetben „truht” a neve, az úr „truhtin” a kíséret harcosoké, „druhtingos”. A longobardoknál „gasindii”, „gasindiones” a nevük, ami útítársat jelent (v. ö. comes). A frankok „antrustio”-nak nevezik a kíséret harcosát (trustis = segítség, védelem). Az úr köteles volt a kíséret harcost eltartani és felfegyverezni, a harcos az úr házában lakott, a hadizsákmányból is részt kapott. A kíséretbe lépő harcos esküt tett. A kíséreti viszony felbontható volt. A fiatalok számára a kíséret együttes hadi iskola, fegyvermester képezte ki őket. A kíséretet öregebb és fiatalabb részre osztották. Más rangkülönbségek is voltak. A kíséretben lévő nemesek helyzete kedvezőbb, mint a közsabadoké, különösen ha az úr rokonai. A kíséret tagjai vetélkedtek az elsőségért. Békében a kíséret az úr házában lakott, lakomázott, ivott, énekelt. Békés foglalkozásra alig voltak alkalmasak, ezért kalandokra indultak, ha egyébként néptik békében élt is. A germán időkben a kísérettag kiváltak a kíséretből, ha gazdasági önállóságot nyert, ha megházasodik. A kíséret zsákmányoló hadjárataihoz csatlakozhattak a kíséreten kívüli személyek is, de hadjárattal alatt ezek is hűséggel tartoztak az úrnak. A frank államban a király udvarában tartózkodott a kíséret (trustis regia, trustis dominica) mely a régi germán kíséret folytatása. A kísérettagok (antrustiones) védjéka a közsabadokénak háromszorosa. A királyi udvarban élő kísérettagok mellett most már voltak attól távol, saját birtokukon élők is. A VIII. században a vazallitás kiszorítja az antrustiontust. (*Hermann Conrad*: Deutsche Rechtsgeschichte. Band I. Frühzeit und Mittelalter. 2. kiadás, Karlsruhe, 1962. 22—24., 97., 107. o.)

udvarát, gazdaságát szolgálták és 3. a legszélesebb értelemben vett harcosokból, kik a népből kerültek ki — ez utóbbi a régi idők maradványa. A keleti szlávoknál eszerint sokáig nem történt meg a kíséret és a fegyveres szabad, sőt a szolgasorba süllyedt alávett réteg merev szétválasztása. A szláv népek közül különösen az oroszoknál, lengyeleknél és cseheknél volt jelentős a kíséret szerepe.⁷

Igen erős fegyveres kísérettel dicsekedhettek az eurázsiai sztyeppe lovas-nomád népei is. Megtalálható a kíséret a türköknél, a mongoloknál, a kunoknál. A kíséreteknél szilárdabb fegyelműek voltak a Dzsingisz kán és törzsfői által szervezett testőrsegek.⁸

A kíséret a honfoglaló magyarság igen fontos intézménye volt. Már H. Meynert felismerte, hogy voltak, akik önként felajánlották fegyveres szolgálatukat a nemzetségfőknek, mint a germán „Gefolgschaft”-ok harcosai.⁹ A honfoglaló magyarság hadi-társadalmi szervezetét ismertette Deér József megállapítja, hogy a szabad magyarok szegényebb rétege szívesen állt a gazdagok és előkelők szolgálatába, ezért ellátást, ruhát és a zsákmányból részt kapott. A fejedelem, a törzsfők, az az előkelő nemzetségfők nem csak alávett szolganéppel, hanem szabadokból álló harcos kísérettel is rendelkeztek. A harcos kíséret szabadon szerződött, és előfordult, hogy átpártolt egyik úrtól a másikhoz. Amikor Szent István törvénye kijelenti, hogy minden seniornak legyen meg a maga milese, már meglevő szervezeti formát hagy jóvá. E „pogánykori” kíséret vált — Deér szerint — a későbbi familia alapjává s a kísérettagok a későbbi serviensek és familiárisok ősei.¹⁰

Váczy Péter szerint már a nomád időkben magánhadakkal kell számolnunk — a szegényebb szabadokból került ki rendszerint az úr hadikísérete is.¹¹ Molnár Erik úgy véli, hogy a honfoglaló magyar társadalomban a katonáskodó emberek főleg a főnök szolganépéből kerülnek ki. Vannak olyanok is, kik megközelítik a hivatásos katona típusát, mint a mongol „nökür”-ök (kísérettagok). Ezek már nem végeznek termelő munkát, csak felügyelnek arra. Kaland- és zsákmányéhes fiatalságból toborzódtak, kilépve a nagycsaládból, nemzetségből. A kíséret tagjai békében testőrök, gazdatisztek, követek — háborúban a hadba vonuló sereg tisztjei.¹² Lederer Emma megállapítja, hogy a katonai kíséretben a szabadoknak csak kisebb része tud elhelyezkedni.¹³ Újabb tanulmányában Váczy Péter álláspontja: a honfoglaló magyarok társadalmában a harcos kíséret a gazdagok és a közrendűek között foglal helyet. A kíséret szerinte már korán két részből áll. Egyes harcosok az úr vagyonjogi uralma alatt állnak — fegyveres szolgák. Más részük viszont „nemes és szabad” és önkéntes szerződés alapján lép a kíséretbe. A szolgarendű kísérő harcost nevezik a dunai bolgárok „etetett ember”-nek. A kísérettagok, a vitézek e két típusa „átöröklődik a középkorra”.¹⁴

7 A szláv druzsinákról s a róluk szóló irodalomról l. *Borosy A. i. m.* 32—37. o. és *Kristó Gyula*: Levedi törzsszövetségetől Szent István államáig. Budapest, 1980. 401—402. o. és 1069. jegyzet.

8 A nomád népek fegyveres kíséreteiről szóló irodalmat l.: *Borosy A. i. m.* 19—22. o.

9 *Hermann Meynert*: Das Kriegswesen der Ungarn in seiner geschichtlichen Entwicklung bis zur Errichtung des stehenden Heeres. Wien, 1870. 7—14. o.

10 *Deér József*: Pogány magyarság — keresztény magyarság. Budapest, 1938. 13., 30. o.; *uő*: A magyarság a nomád kultúrközösségben. In: Magyar Művelődéstörténet, I. k. Budapest, é. n. (1939) 69. o. *uő*: A honfoglaló magyarság. In: A magyarság őstörténete. (szerk.) Ligeti Lajos. Budapest, 1943. 138—144. o.

11 *Váczy Péter*: Társadalmunk az Árpádok és az Anjouk korában. In: Magyar Művelődéstörténet, I. k. Budapest, é. n. (1939) 175—176. o.; *uő*: A királyság központi szervezete Szent István korában. SzIE II. (1938) 39. o.

12 *Molnár Erik*: A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig. Budapest, 1949. 71—87., 110—114. o.

13 *Elekcs Lajos—Lederer Emma—Székely György*: Magyarország története. I., Magyarország története az őskortól 1520-ig. Budapest, 1961. 48—55. o.

14 *Váczy P.*: A korai magyar történet néhány kérdéséről. Századok, 1958. 340. és köv. o. — Váczy megemlíti Regino annaleiseinek híradását: „liberos ac servos suos equitare ac sagittare magna industria docent”.

A X. századi magyar társadalommal számos munkájában foglalkozott Györffy György, s ő különös fontosságot tulajdonít a kíséretnek. A honfoglaló magyar társadalomban — írja — az uralkodónak, minden törzsfőnek és gazdag nemzet-sézfőnek volt katonai kísérete, azaz „jobbágyai”, s ezek a különböző magyar törzsekből, részben pedig a csatlakozott, vagy legyőzött idegen népelemek szabad harcosaiból verődtek össze. Avar és szláv harcosok is voltak közöttük. Különösen fontos szerephez jutottak a kíséretekben a magyarokhoz csatlakozott segédnépek. A nép zöme — Györffy szerint — nem vett részt a harcokban. A katonai kíséret katonai funkciója mellett felügyel a termelésre, a termék-többlet kisajátítására. Az Ibn Ruszta és Gardizi által leírt húszezer magyar lovas elsősorban a kíséret harcos népe lehet, a magyar társadalom közép-rétege. A húszezer lovas között lehetnek ezenkívül az elegendő jószággal rendelkező nagycsaládok harcra kész tagjai is. A szegények nem voltak rendszeres katonai szolgálatra kötelezve — bár szükség esetén közülük is kerülhettek egyesek a nemzetségfők vezette katonai egységekbe. Az Etelközben a lovas katonai kíséret s a (legalábbis rendszeresen) nem harcoló köznép aránya 1 : 4, 1 : 4,5 lehetett. A nemzetségi szervezet bomlása után a törzsfő és nemzetségfő nemcsak idegenek, hanem saját népe ellen is kénytelen magát védeni. A katonai kíséret tagjai elsősorban a törzsekből kiszakadt módosabb közrendűekből kerültek ki, de a rokonsági kapcsolat feladásával a kísérettartó úr fegyveres szolgálivá váltak. Kísérettagnak, harcos jobbágnak lenni kockázatos dolog volt, de a harcos jobbágy megalapozhatta saját önálló gazdaságát s „jobbágyúrrá” válhatott. A fejedelem jobbágyurai és harcos jobbágyai nem mind kísérték állandóan urukat. Az előbbieket saját „lak”-jaikban éltek, az utóbbiak pedig a fejedelem által számukra kijelölt falvakban. Szolgagazdaságok látták el őket.¹⁵ Györffyyvel szemben Bartha Antal álláspontja az, hogy a fegyveres kíséret kétségtelenül fontos szerepét nem szabad eltúlozni; az elsődleges gazdasági fejlődés a lényeges. A fegyveres kíséret — szerinte — a X. század elején még nem idegenült el a néptől, mint a Botond-monda is tanúsítja. Szerencsés esetben köznépi származású ember is kísérettaggá válhatott, s a nép még saját hőst is látta, ünnepelte, vagy siratta a fegyveres kíséret kalandjairól szóló mondákban. Általában a fegyveres kíséret tagjai tehetősek.¹⁶

Dienes István szerint a katonai kíséret nem azonos a nemzetség által háború idején kiállított haderővel. A kíséret tagjai vezetik a nemzetség által kiállított haderőt, s emellett kíséretet, testőrgárdát alkotnak. Ők biztosítják a társadalom belső egyensúlyát, ők az István-kori milesek elődei. Rendszerint idegen törzsekből származnak, s a kísérettartó úr saját nemzetsége ellen is felhasználhatók. A kíséret tagjai szolgálatukat önként vállalják. Önkéntes voltak megbocsáthatóvá tette, ha urukat elhagyták s más úr szolgálatába álltak. De a törvényes urára támadó, áruló kísérettag nehezen számíthatott elismerésre. Néha az állt rajta bosszút, akinél szolgálatra jelentkezett. A kíséret tagjai együtt éltek el-tartójukkal, kivéve az előkelő harcostársakat, kiknek külön szállásuk volt s

15 Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest, 1959. 27—37., 92., 103—107., 120—124. o.; *uő*: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Budapest, 1958. 10. o.; *uő*: A magyar törzsi helynevek. In: Névtudományi vizsgálatok. Budapest, 1960. 27—34. o.; *uő*: A magyar őstörténet néhány kérdéséről. Történelmi Szemle, 1961. 417—425. o.; *uő*: Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig. In: Magyarország történeti demográfiaja. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Szerk. Kovacsics József. Budapest, 1963. 40—50. o.; *uő*: A középkori Orosháza története. In: Orosháza története. Orosháza, 1965. 223. o.; *uő*: A magyar várostörténet kezdetei és Budapest kialakulása. Doktori értekezés. Kézirat. 21—22., 63—64., 78—79. o.; *uő*: István király. Budapest, 1977. 40., 95., 103. o.

16 Bartha Antal: A honfoglaláskori magyar kovácsmesterség társadalmi hátterének kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1961. 133—154. o.; *uő*: Hungarian Society in the Tenth Century and the Social Division of Labour. Acta Historica, 1963. 333—360. o.; *uő*: Hozzászólás Málusz Elemér előadásához. Történelmi szemle, 1963. 57. o.; *uő*: Zur Frage der ungarisch-slawischen Beziehungen im 9. und 10. Jahrhundert. Acta Archeologica, 1965. 7—10. o.; *uő*: A IX—X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. passim.; *uő*: A magyar történelmi problémái 1526-ig. Történelmi Szemle, 1968. 107. o.; *uő*: Kelet-európa és őstörténetünk. Valóság, 1968/12., 64—73. o.; *uő*: Gazdaságtörténet és szavak. Magyar Nyelv, 1969. 24. o.

maguk is kísérő vitézeket tartottak. A mohamedán forrásokban szereplő húsz-ezer lovas az előkelők állandó fegyveres erejének létszámát jelentheti. A fejedelmet, a törzs- és nemzetségfőket körülvevő kíséret, azaz állandó testőrgárda képezte a hadsereg szilárd magját: háború esetén a sereg létszáma könnyen volt növelhető, mert az egyes közösségek katonai rendben, tizedes szervezetben települtek le.¹⁷

Maksay Ferenc úgy látja, hogy a honfoglalás idején a nép zöme még a nemzetség, s azon belül a nagycsalád keretei között élt, de a vezető réteg tagjai, a maguk harcos kíséretével és szolgálóikkal, egyre jobban elkülönültek a lakosság zömétől. Ők a legkevésbé helyhez kötött réteg, gyakran változtatták helyüket a hatalmuk alá tartozók ellenőrzése, a nekik járó szolgáltatások felélése, behajtása céljából. A hivatásos harcosoknak az a csoportja, mely nem kísérte közvetlenül főnökét, hol a főnök várának közelében, hol a törzsfő (nemzetségfő) uralma alá tartozó terület peremén élt szétszórta, s örködött a törzs, vagy nemzetség biztonsága felett.¹⁸

Kristó Gyula szerint a fegyveres kíséret kialakulása hosszú folyamat. Hosszú az az átmeneti időszak, melynek során a harcos a nemzetség tagjából a fegyveres kíséret állandó tagjává lett. Számos közbülső állapot képzelhető el, mikor a szabad nemzetségtag még csak alkalmilag csapódott a kísérethez, s amikor már szinte rendszeresen a kíséret tagjának számított. A kíséret kialakulása mögött végső fokon a vagyoni differenciálódás húzódott meg. A kíséret nem olyan személyekből jött létre, kik úgy szorultak ki a termelésből, hogy termelőeszközüket veszítették. A kíséretbe általában bátor, vállalkozó kedvű, a termelőmunkát megvető férfiak léptek. A kíséret tagjává váló fegyveres szabad fokozatosan elszakadt a termelőmunkától, életének értelmét egyre inkább a termelőmunkától idegen közegben találta meg — a termelőmunka által előállított javak elragadásában. A kíséret belső funkciója a főnök védelme. A főnök a kíséret tagjait rendszeresen jutalmazta. A közhatalom ekkor még nem vált el egészen a társadalomtól. A kísérethez bármelyik fegyveres szabad csatlakozhatott s a zsákmányszerző háborúkban a kíséret mellett az attól alig különböző fegyveres szabadok is részt vettek: a kíséret tényleges és potenciális tagjai. A közösen szerzett zsákmányból a java részt a főnök kapta, a kíséret állandó tagjai jóval kevesebbet, az alkalmilag csatlakozók elsősorban a szabad rablás lehetőségét.¹⁹

A különböző szerzők nézetei alapján megállapíthatjuk, hogy a honfoglaló magyarok társadalmában a fegyveres kíséret döntő fontosságú intézmény volt. Befelé biztosította a fejedelmet, a törzsfőket és gazdagabb nemzetségfők uralmát a szegényebb közrendű magyarok és a szolgálók felett, kifelé, háború esetén (ami a korai magyar társadalom számára igen gyakori és „természetes” állapot), gyakorlott harcosokat biztosított a hadba vonuló fejedelem, törzs-, vagy nemzetségfő számára, kik zsákmányszerzés reményében szívesen vonulnak hadba. A kíséretből kerülnek ki a haderő többi részének tisztjei, a kíséret tagjai látják el az úr körül a testőrségi szolgálatot, emellett mint követek, munka-

17 *Dienes István*: A bashalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglaláskori magyar temető (Kiss Lajos ásatása). *Archeológiai Értesítő*, 1957. 24—37. o.; *Bóna István—Dienes István—Éri István—Kalicz Nándor*: A kisvárdai vár története. *Kisvárdai*, 1961. passim.; *Dienes I.*: Nemzetségjegyek (tamga) a békési honfoglaláskori ljesonton. *Folia Archaeologica*, XIV. (1962) 95—109. o.; *uő*: Honfoglaláskori kutatásunk újabb eredményeiről és feladatairól. *Jászkunság*, 1964. 152—156. o., 1965. 83—84., 97—106. o.; *uő*: Honfoglaló magyarok. In: *Oroszháza története*. *Oroszháza*, 1965. 136—174. o.; *uő*: Einige geimensame Züge der frühfeudalen Kulturen Osteuropas. *Acta Archaeologica*, 1965. 23—25. o.; *uő*: A honfoglaló magyarok lőszerszámaának néhány tanulsága. *Archeológiai Értesítő*, 1966. 220—221. o.; *uő*: Árpád fia Tarhos újászainak nyomában. *Élet és Tudomány*, 1969/13., 610—615. o.; *uő*: A IX—X. századi magyar társadalom kérdéseire *Bartha Antal*: A IX—X. századi magyar társadalom c. könyve alkalmából, MTA II. Oszt. Közl. XIX. k. 1. sz. (1970). passim.; *uő*: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972. passim.

18 *Maksay Ferenc*: A magyar falu középkori településrendje. Budapest, 1971. 18—20., 30. o.

19 *Kristó Gyula*: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államig*. Budapest, 1980. 422—424. o.

vezetők is szerepelnek. Általában idegen törzsből, gyakran más népből származnak, így megbízhatóbbak, használhatóbbak. Nem fegyvertelen a köznép sem — nagyobb veszély esetén őket is fegyverbe szólítják, ami különösen a pástorkodó népelemek esetében nem nehéz — de a haderő java, csatát, hadjáratot, háborút eldöntő elem kétségkívül a fegyveres kíséret.

A kíséret szerepe igen fontos volt a magyar kalandozó hadjáratokban is. Ezekben — mint közismert — nem a magyar törzsszövetség egész hadereje vett részt, hanem csak bizonyos törzsek-nemzetségek, s a hozzájuk verődött zsákmányra éhes kalandvágó elemek. Nagy részük kétségtelenül a különböző kíséretnek tagja volt.

Molnár Erik szerint a zsákmányszerző háborúkba induló magyar seregek a harcos kíséretnek tagjaiból álltak, akiket ő a termelésből kiszorult, legelővel nem bíró elszegényedett szabadoknak tart.²⁰ Váczy Péter viszont hangsúlyozza, hogy elsősorban a pompakedvelő „hősök” kezdeményezik a kalandozó hadjáratokat. E „hősi”, dicsőséggkedvelő magatartás terjed el a fegyveres kíséretnek körében.²¹ Györffy György kiemeli, hogy a kalandozó háborúkat a törzs és nemzetségfők saját kíséretükkel vívják, sőt, mint a XIII. században a mongoloknál, egy-egy „főnök” kíséret harcosainak kielégítése céljából vezet rablóhadjáratokat. A kalandozó háborúkban elsősorban a „csatlakozott népek” és a kíséretnek szerepelnek.²² A kíséretnek szerepét hangsúlyozza Székely György is, de ő társadalmi süllyedésnek tartja, ha egy szabadból kísérettag válik.²³ Bálint Csanád szerint viszont viszont a fegyveres kíséret, mely a zsákmányszerző hadjáratokat vívja — a katonai elit.²⁴ A fegyveres kíséretnek szerepét hangsúlyozza Dienes István, Makkai László és Mesterházy Károly is.²⁵

A legtöbb kutató tehát egyetért abban, hogy a kalandozó háborúkban a fegyveres kíséretnek szerepe döntő fontosságú volt — legfeljebb abban van közöttük véleménykülönbség, hogy a kísérettaggá válás társadalmi süllyedést jelentett-e, vagy emelkedést. Nézetünk szerint emelkedést jelentett: a kísérettaggá váló szabad számára igen sok lehetőség nyílt zsákmányszerzésre, s ha az urával való kíséret harcosi viszonyát meg akarta szakítani, erre is lehetősége volt. A kíséret tagjának lenni — ismereteink szerint — nem jelentett megalázó viszonyt. Sőt, a kísérettaggá vált közrendű (ki Györffy György szerint „módosabb” volt), megalapozhatta önálló gazdaságát.²⁶

Kristó Gyula szerint a kalandozásban részt vevő harcosok minden bizonnyal nem voltak szegények, tehát azoknak van igazuk, akik a harcos középréteg szerepét tartják döntőnek. De közrendű szabadok is részt vettek benne nagy számban, annál is inkább, mert a kísérettagok, a hivatásos harcosok száma nem volt nagy.²⁷

Nagyon fontos, de távolról sem tisztázott szerepe volt a fejedelmi kíséretnek Géza fejedelem és István király államszervező küzdelmeiben. E küzdelmek nehezebb és véresebb szakasza minden valószínűség szerint Géza fejedelem

²⁰ Molnár E.: i. m. 117. o.

²¹ Váczy P.: i. m. (1958) 331. o.

²² Györffy Gy.: i. m. (1958) 15. o.; *uő.*: L. Musset: Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne (VII—XII. e. század) Paris, 1965. c. művének ismertetése. Archaeológiai Értesítő, 1969/2., 277—280. o.; *uő.*: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Archaeológiai Értesítő, 1970. 191—242. o.

²³ Székely György: in: Magyarország története. Budapest, 1964. I. k. 45—47. o.

²⁴ Bálint Csanád: Honfoglaláskori sírok Szeged-Óthalmon. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1968. 47—89. o.; *uő.*: A kalandozó hadjáratok újabb értelmezéséért. Valóság, 1970/2. 70—74. o.

²⁵ Dienes I.: i. m. (1970) 119. o. és *uő.*: i. m. (1972) 69. o.; Makkai L.: in: Hazánk, Magyarország. Budapest, 1970. 174. o.

²⁶ Mesterházy K.: i. m. 59., 111., 151. o.; Györffy Gy.: i. m. (1977) 95. o.

²⁷ Kristó Gy.: i. m. (1980) 371., 390—392. o.

korára esik. Igen fontos kérdés: milyen volt az a fegyveres erő, mellyel Géza e kemény harcokat megvívta.

Szőke Béla a X. század első kétharmadából származó sírok egy részében egyenes, kétélű kardokat s a lovas felágaskodását megkönnyítő, a megszokottól eltérő alakú kengyeleket talált. Elekes Lajos szerint az ezeket használó harcosok a pusztai nomád hadviseléstől eltérő taktikát képviseltek, s a fejedelem és a kende kíséretébe tartozhattak.²⁸ E kétélű kardokkal s a belőlük levonható következtetésekkel foglalkozik Bakay Korél igen fontos tanulmánya. Eszerint az Árpád fejedelem halála után mértéktelenül megerősödött törzsi arisztokráciát Géza fejedelemnek — ha hatalmát meg akarta szilárdítani —le kellett törnie. Mivel a török származású vezetőréteg hatalma az ugyancsak török származású katonai kíséreten nyugodott, Gézának új hadsereget kellett szerveznie. Ezen új hadsereggel kapcsolatosak a hazánk különböző részein talált kétélű kardleletek. E 69 kardlelet olyan sírokból került elő, melyekben más fegyverek alig voltak, lándzsák egyáltalán nem, bárdok, balták is csak ritkán. Védőfegyverzetnek nincs nyoma. Nagyrészt lovasok voltak, mert a 33 sír közül 18-ból íocsontok is kerültek napvilágra; 8-ból pedig lószerszám is. (Mivel a ló a földművelés elterjedésével értékesebbé vált, nem mindig temették el gazdájával együtt.) E lovasok a X—XI. századi lengyel és orosz lovasokhoz hasonlíthattak legjobban, bár azoknak védőfegyverzetük is volt. A leletek egyszerűsége miatt valószínű, hogy szabad, de nem előkelő harcosok voltak. Nem azonosak a testőrséggel, mely általában kis létszámú és idegenekből, főként keresztényekből áll. E kétélű kardos harcosok pedig nem idegenek és nem keresztények.

Géza fejedelem előtt — írja Bakay — a fő fegyveres erő a kabarokból és a török nyelvű nemzetségek kíséretéből állt. Ekkor tűnnek fel a német lovagok. Ezek egyrészt a fejedelem testőrei, másrészt az új sereg szervezői, kik mileseikkel együtt jönnek Magyarországra. A testőrségben a németeken kívül oroszok, varégok és lengyelek is voltak. A vegyes nemzetiségű fejedelmi testőrségek gyakran változtatták helyüket és urukat, s *nem azonosok a fejedelem állandó kíséretével*. De Magyarországon kisebb a szerepük, mint Bizáncban, Kijevben, vagy Lengyelországban. A kétélű kardos harcosokat Bakay azonosnak tartja az István király törvényeiben „miles” néven említett — szerinte „köznépi” eredetű — harcosokkal. Szerinte a kétélű kardleletek nem a X. század első kétharmadából, hanem Géza korából valók. Ez a katonaság nyugatias jellegű volt, de könnyebb fegyverzetű, mint a korabeli nyugati seregek. E harcosok magyarok voltak, eredetileg közsabadok. Vezetőik-tanítóik idegenek, főként bajorok. Sírjaik pogány jellegűek, tehát a kereszténység megszilárdulása előtti korból származnak, legkésőbb a XI. század első tizedeiből. Nagyobbrészt még Géza vitézei s ahol sírjaik találhatóak, addig terjedt Géza hatalma. A későbbi Békés, Csongrád, Fejér, Heves, Pest, Pilis és Szabolcs megye területe volt legsűrűbben betelepítve, de Géza fennhatósága alá tartozott a későbbi Bodrog, Borsod, Hajdú, Hont, Nógrád, Sopron, Ung, Vas, Zala, Zaránd és Zemplén megye területe is. Mint László Gyula megállapította: a kétélű kardok zöme a kereskedelmi útvonalak mellől került ki, ezeket őriztette Géza a legjobban.

²⁸ *Elekes Lajos*: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Budapest, 1964. 31—33. o.
Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpádkori magyarság régészeti emlékei. Budapest, 1962. Régészeti tanulmányok, I. 83—84. o.

Tolnát, Baranyát, Somogyot nem szállta meg, ez Koppány területe volt. Gyula és Ajtony területére sem terjedt ki a hatalma.²⁹

Bakay eredményeit és felfogását elfogadta Bartha Antal és Székely György is.

Székely György Géza és István fegyveres kíséretét zömében magyarnak tartja — s jellemzőnek mondja eltartásának természetes módját is: a „táplálást”, az együttes megszállást. Erre vonatkoznak az István király Intelmeiben olvasható a milesekről szóló sorok: „adj nekik táplálást jóakarattal és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömeiből, hogy sem másutt lakozzanak”.³⁰

Nagy Árpád az Eger környéki és Tisza-vidéki besenyő településeket vizsgálva megállapítja, hogy a „segédnépek” települései kiegészítik a kétélű kardokkal felszerelt fejedelmi (királyi) harcosok településeit.³¹

Györffy György az egyenes kardú sereg elterjedését Géza idejénél korábbra teszi. A kalandozások során a magyarok több tízezer (!) nyugati kard birtokába jutottak. Ezeket részben eredeti alakukban tartották meg, részben pedig marokolatukat 10—15°-kal megdöntve — a szablyához hasonló súlypontúvá alakították.³²

A kíséretnek, melynek a kétélű kardos vitézek legalábbis igen jelentős részét alkották, döntő szerepe volt Géza és István államszervező harcaiban. Ezek lefolyásáról a források nem sokat közölnek. Az egész folyamatról a legátfogóbb és legszellemesebb elméletet Györffy György alakította ki. Eszerint a nemzetségfők ekkor már területi jellegű hatalmát a fejedelem úgy törte meg, hogy saját fegyveres kíséretének tagjait, saját „jobbágyságait” telepítette közéjük, miután leverte őket. Ilyenkor a nemzetségi terület túlnyomó részét kobozta el a fejedelem, ha nem álltak ellen, csak kétharmadát. E telepítések emlékei a Magyarországon mindenfelé található törzsi helynevek. Ahol a nemzetség megtörése erőszakos módon történt, ott több törzsi helynévvel találkozunk. Minden olyan faluban, melynek neve törzsnév, ahol a társadalom keresztmetszetét ismerjük, jelen van a „jobbágyság”, de nem teszi ki a falu egész lakosságát. Eredetileg jobbágnak nevezték azt a társadalmi réteget, mellyel István király és elődei a nemzetségfőket megfékeztek s melyeket az azoktól elvett várak és népek biztosítására odatelepítettek. E katonáskodó réteg azonos az István törvényeiben szereplő miles réteggel. A volt nemzetségi birtokok királyi kezére került részének egyik fele a királyi várak, a másik a királyi magánuradalmak birtokállományába került.³³

29 *Kornél Bakay*: Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisation der fürstlichen Heeres. Acta Archaeologica, 1967, 105—173. o.; *uő*: Vitahozzászólás Székesfehérvár kialakulásának kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1969/1—2. 121. o.; *uő*: A magyar államalapítás. Budapest, 1978. 40—43. o. A szerző igen érdekesen fejtegeti a szablya és a kétélű kard közötti különbséget. A szablya Ázsiában és Kelet-Európában igen hosszú ideig a legelterjedtebb fegyver. A honfoglalás korának magyar szablyái a fejlődés csúcán álltak, de háttérbe kellett szorulniuk a kétélű, egyenes kardokkal szemben, mert ezek modernebbek voltak. A szablya átlagosan 80 cm hosszú pengéjű és fél kg súlyú, a X—XI. századi kétélű kard átlagosan 90 cm hosszú pengéjű és 1 kg súlyú. A szablya vágott, illetőleg szakított sebeket ejt, szúrásra nem alkalmas, zúzó hatása is kisebb, mint a kardé. A szablyánál a vágás irányának pontossága a döntő, nem az ereje. Előszörban a kéz és nem a kar vezeti. Kezeléséhez nagy gyakorlat és biztonság kell, mert a vágást a 90°-os beesési szögűtől való legkisebb eltérés is hatástalanná teszi. Nehéz fegyverzetű ellenféllel szemben nem sokat ér. A karddal viszont a harcok merev csuklóval, *vdilból* vág. (A szúrás viszonylag ritkán fordul elő.) A kard hatékony kezeléséhez kevesebb gyakorlat szükséges, viszont jobban érvényesül a harcok fizikai ereje. A kétélű kard használatát a nyeregben történő felállítás elősegíti, trapéz alakú kengyelre könnyítik meg. Ilyenek kerültek elő az említett kardos sírokból is. *László Gyula*: Régészeti tanulmányok. Budapest, 1977. 374. o.

30 *Bartha Antal*: A IX—X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. 153—160. o.; *Székely Gy.*: A világi uralkodó osztály szerkezetének és kultúrájának fejlődése az Árpád-kori Magyarországon. Vasi Szemle, 1970. 103—114. o.

31 *Nagy Árpád*: Eger környéki és Tiszavidéki besenyő települések a X—XI. században. (Kísérlet a magyarországi besenyők régészeti hagyatékának meghatározására.) Az Egri Múzeum Évkönyve, VII. (1969) Eger 1970. 129—153. o.

32 *Györffy Gy.*: i. m. (1977) 107—108. o. Nem érthetünk egyet Györffynek azzal az állításával, hogy az egyenes karddal nagyobb súlya miatt (kb. 1 kg) két kézre fogva sújtottak. A X—XI. századi 1 kg-os karddal könnyen lehet vágni egy kézzel is és markolatán *nincs is hely két kéz számára*. Ha valaki az ilyen kardot két kézzel akarta vezetni, csak úgy tette, ha egyik kezét a másikra helyezte a markolaton. Ez pedig a kardnak kényelmetlen s nem is hatékony kezelését jelentette volna. Lóháton különben is nehezen képzelhető el a kard rendszeres két kézre fogása. *Alexander Ruttkay*: Waffen und Reiterrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. Slovenská Archeológia, XXIV—2 1976. 256—267. o.

33 *Györffy Gy.*: i. m. (1959) 85—93. o.; *uő*: i. m. (1960) 27—34. o.; *uő*: i. m. (1965) 223—224. o.; *uő*: i. m. (1968) kézirat.

Györffy elméletét történészeink és különösen régészeink nagy része elfogadta. Különösen Heckenast Gusztáv és Dienes István nevét emelném ki közülük. De az elmélettel kapcsolatban kételyek is felmerültek, különvélemények is kialakultak. Így Solymosi László megemlíti, hogy a törzsnévi helynevekkel bíró települések XIII. századi társadalmi összetétele nem erősíti meg Györffy nézetét, mely szerint ezek katonai beavatkozás folytán jöttek volna létre, s névadóik katonáskodó törzsi töredékek lennének. Ha e települések egyházi kézen, vagy várszervezetben vannak, található lakóik között egyházi harcos jobbágyok, vagy várjobbágyok, de ezek jelenléte másodlagos is lehet, s egyáltalán nem biztos, hogy Géza vagy István korában is katonáskodó népelem voltak. A társadalmi fejlődés során sok szolgarendű népelem vált jobbágygá, harcosgá. S még egy problémát vet fel Solymosi: ha e falvakban a király fegyveresei laktak, hogyan lehetséges, hogy már István eladományozta némelyiket?³⁴

Solymosi László kételyeit Györffy György igen határozott hangon utasította el.³⁵

Györffy elméletével kapcsolatosan kételyeit fejezte ki Solymosi Lászlón kívül Fügedi Erik és Érszegi Géza³⁶, s határozottan cáfolta az elméletet Kristó Gyula 1976-ban és 1977-ben megjelent tanulmányában.³⁷ Álláspontját 1980-ban megjelent kötetében megismételte.³⁸

Mesterházy Károly részben magáévá teszi Györffy nézeteit: elfogadja, hogy a nemzetségek hatalmának megtörése idején a nemzetségi birtokok kétharmada került a fejedelem kezére és egyharmada maradt a nemzetség kezén — ha nem állt ellen. Ha ellenállt, ennél többet vesztett, olykor összes birtokait. Nem fogadja viszont el Györffynek azt az állítását, hogy a törzsnévi helynevek a király fegyveres kíséretének a nemzetségi földekre telepítése során keletkező falvakat jelölnék. A törzsnévvvel nevezett falvak népe, szerinte, az illető törzs népéből származott, s e falvak a törzsek szétszórását, a velük való végső leszámolást jelezték. A kíséret falvai heterogén jellegűek, hiszen a kíséret lényegéhez tartozik, hogy heterogén, s így falujuk nem kaphatott törzsi nevet. A fejedelem előbb létrehozta a fegyveres kíséret településeit, majd ezek segítségével széttelepítette a törzsek népeit az ország legkülönbözőbb pontjain.³⁹

A fejedelem kíséretének szerepét mindenképpen döntő fontosságúnak kell tartanunk a X—XI. századi államszervező harcokban, s az maradt a XII. században is, mint ahogyan döntő fontosságú volt ugyanezen századokban az orosz, lengyel és cseh állam fejlődésében.⁴⁰

34 *Solymosi László*: Árpádkori helyneveink felhasználásáról. Magyar Nyelv, 1972. 179—190. o.; *uő*: A jobbágy-költözésről szóló határozat. Agrártörténeti Szemle, 1972. 33—35. o.

35 *Györffy Gy.*: Az Árpád-kori szolgáló népek kérdéséhez. Történelmi Szemle, 1972. 310—311. o.

36 A magyar középkor kutatóinak nagyvázsonyi találkozóján (1971. május 6—8.) elhangzott előadások. Veszprém, 1973. 105—112., 127—135., 155—158. o.

37 Kristó Gy. szerint az Árpád-család X. századi személyneveit (Taksony nevét kivéve) a XIV. századig sok ember viselte, s az e nevekből képzett helynevek a XIV. századig, vagy még később is keletkezettek. A törzsnévből alakult helynevek is keletkezettek a XI. század elején (esetleg közepén) túl is. Törzsnévvvel egyező személynévből is lehetett helynév. A X—XI. század fordulóján már állt néhány törzsnévet viselő falu, de az ilyen névadás még évszázadokig előfordult. A foglalkozást jelentő helyneveket sem tartja feltétlenül korainak, s nézete szerint egy foglalkozást jelentő helynévvel bíró faluban nem feltétlenül a névvel megegyező foglalkozású emberek laktak. (*Kristó Gy.*: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. Szeged, 1976. AAJ Acta Historica, Tom. LV. passim.) Másik tanulmányában Kristó kétsége vonja, hogy a törzsnévet viselő falvakban a korai középkorban katonáskodó népelemek éltek volna. Ezt Györffy csak XIII—XIV. századi adatokkal próbálja bizonyítani. A XI—XII. századi adatok szerint a törzsnévet viselő falvak ugyanúgy részben királyi, részben egyházi, részben magántulajdonban tűnnek fel, mint a más elnevezésű falvak, melyekben termelő munkát végző lakosság élt, ilyenek lakhattak a törzsi helynevet viselő falvakban is. Kristó úgy véli, hogy a törzsi helyneves falvak a X. század végétől kezdődően a feudális állam rendje elől menekülő szabad pásztorok és parasztok vándormozgalmára eredményeképpen keletkeztek. (*Kristó Gy.*: Törzsek és törzsnévi helynevek. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. [Szerk. Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András] Budapest, 1977. 211—223. o.)

38 *Kristó Gy.*: i. m. (1980) 357—360. o.

39 *Mesterházy K.*: i. m. 61. o., 159. o.

40 L. a *Borosy A.* idézett közleményében felsorolt irodalmat, azonkívül *Karl Bartels*: Deutsche Krieger in polnischen Diensten von Misika I. bis Kasimir dem Grossen. 963—1370. Berlin, 1922. Historische Studien, 150. passim.; *Dusan Trestik—Barbara Krzamienska*: Zur Problematik der Dienstleute im frühmittelalterlichen Böhmen. In: *Fr. Graus—H. Ludat*: Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit. Wiesbaden, 1967. 89. és 103. o.; *Bakay K.*: A mag ar államalapítás. Budapest, 1978. 37. o.

A kíséret már a régebbi magyar történetírás figyelmét sem kerülte el⁴¹, de igazi jelentőségét két kiváló középkorkutatónk: Váczy Péter és különösen Mályusz Elemér ismerte fel. Váczy Péter észrevette, hogy a comesekkel kapcsolatban gyakran nem említenek várispánságot, melynek élén állnak, inkább az udvarral való kapcsolatuk fontos. Többségüknek meghatározott hivatala sem volt, hanem a király katonai kíséretét alkották. A comesek a királyi familia felső, a milesek az alsó rétege. A királytól kapják ellátásukat, zsoldjukat, ők a király asztaltársai. A familia regia a frank „trustis” megfelelője.⁴² Más helyen Váczy a serviensi viszonyt hasonlítja a germán kísérethez, s úgy véli, hogy II. István aulicusai is familiáris-serviensek lehettek.⁴³ Véleménye szerint a mileseknek csak elenyésző töredéke alkotja a király állandó kíséretét. A király harcos kíséretének, udvari katonáinak arany szabadságát terjeszti ki később a kisbirtokos szabadokra, a királyi serviensekre, mely intézmény a harcos kíséret továbbéléséért fogható fel.⁴⁴

Mályusz Elemér szerint a XI—XII. században a királyi kíséretet a király környezetében élő comesek és milesek alkották. Nem minden miles tagja a kíséretnek — voltak az udvari mileseken kívül a király környezetén kívül élő vár-milesek és kisbirtokos milesek is. A királyi kíséretet, mely a haderő legkorszerűbben fegyverkező része volt, nálunk familiának nevezik. Részben, talán nagyobb részben, külföldiekből állt. Nehéz fegyverzetű tagjai biztosítják a király katonai fölényét.⁴⁵

A királyi kíséret nehéz fegyverzetű eleme a XI. században — Lengyelországhoz hasonlóan — hazánkban is visszafejlődik, kisebb létszámúvá válik, állapítja meg Tóth Zoltán, mert hiányzik a gazdasági alap, az őket eltartani képes, a nyugat-európaihoz mérhető termelőréteg.⁴⁶

41 Így Hermann Meynert megemlíti, hogy a királyi harcosok, a „lovagság”, nem azonosak a várjobbágyokkal Szól Szent István. Kálmán és II. István testőrségéről. (H. Meynert: i. m. 31. o.)

Pauler Gyula szerint a királyt közvetlenül az „urak” s a királyi udvari tisztek, a „jobbágyok” kísérték. Az orosz évkönyvek közül, hogy II. Géza magyar király összegyűjtötte druzsináját és „polk”-ait, azaz testőrségét és ezredeit. Megemlíti II. István frank zsoldosait és „vad, rakoncátlan besenyő testőreit”. (Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok korában. 2. kiadás, Budapest, 1899. I. k. 60., 234., 238. o.)

Marczali Henrik megemlíti, hogy Péter király az udvari sereg vezéréként került trónra. Nemcsak ő maga idegen, hanem hada is, mert a legtöbb országban a fejedelem testőrei idegenek. A hospesek állandó hadsereg voltak, de számuk a jelentőségük mégis másodrendű a magyar katonasághoz képest. A hospesek lehettek keletiek is (besenyők, kunok). II. István a görög háborúba eleinte csak udvari csapatait vitte. A királyi hadat nevezik az oroszok druzsinának, mely hévvel a fejedelmek testőrségét szokás nevezni. (Marczali H.: A vezérek kora és a királyság megalapítása. In: A magyar nemzet története. [Szerk. Szilágyi Sándor.] I. k. Budapest, 1895. 234—236. o. és úő: Magyarország története az Árpádok korában. Ugyanazon mű II. kötete, 11., 263—265., 285. o.)

Czimer Károly szerint a testőrsztek, palotások testőrök és udvari nemesek, s a király „familiájához”, vagyis fegyveres kíséretéhez tartozó „udvari katonák” a német és francia lovagoktól elsajátították a lovagi haditechnikát. Udvari katonák László és Kálmán idején a jobbágyok, vagy jobbágyurak (ministeri, ministeriales). Ezek még nem alkottak külön testületet s melléjük vidékről kisebb rangú katonákat is rendelték be „a király házába” szolgálatra. A királyi familiából azok, akik fegyvert viseltek és harcba mentek, voltak a király fegyveres kísérete (armata familia, armata comitiva). (Czimer K.: Az Árpád-házi királyok apródjai. Szeged, 1912. passim és úő: A magyar királyok udvari katonái a XI—XIV. században. Szeged, 1913. passim.)

Hóman Bálint a királyi hadsereg részei között megemlíti az udvari vitézeket, az udvari főembereket és a főpapok által kiállított katonákat. Az udvari hadseregben II. István óta zsoldosok is voltak. Az udvari vitézek, a „domus regia”, „a familia regia” tagjai, nem éltek az udvari gazdaság keretei között. Kisebb adománybirtok, vagy stipendium fejében katonáskodtak. (Hóman B.—Szekfű Gy.: Magyar történet. 6. kiadás, Budapest, 1939. I. k. 216—218. o. és Hóman B.: Szent István. Budapest, 1938. 213—215. o.)

Deér József szerint a király aulicusai, udvari vitézei a királyi serviensek ősei, kiket a fejedelmi kegy a különböző liber-osztályokból kiemelve környezetébe vont, s a személyes szolgálat fejében szelesebb körű „libertas”-szal tüntetett ki. Az aulicus vitézeken kívül voltak zsoldosok is. 1116-ban három „hospes legió”-ról hullunk, majd 700 frank zsoldosról, besenyő testőrökről. (Deér J.: A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár, 1928. 114—115. o.)

Konrad Schinemann a király kíséretében szereplő idegenek, elsősorban németek szerepét emeli ki: Gizella királyné nagy kíséretét, a magyar nemzetiségek őseivel való idegen lovagokat. A vendégek voltak a király testőrsége. (K. Schinemann: Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert. Berlin—Leipzig, 1923. 40—41., 92—94., 119—118. o.)

42 *Váczy Péter*: Die erste Epoche des ungarischen Königtums. Pécs, 1935. 40—44. o.

43 *Váczy Péter*: A szimbolikus államszemiélet kora Magyarországon. Minerva, 1932. 178., 196. o.

44 *Uő*: i. m. (1938) 46., 52. o.; *úő*: A román és gót stílus kora. In: Magyar Művelődéstörténet. I. k. Budapest, 6. n. 1939) 114. és köv. o.; *úő*: i. m. (1958) 340. o.

45 *Mályusz Elemér*: A patrimoniális királyság. Társadalomtudomány, 1933. 46. o.; *úő*: A karizmatikus királyság. Társadalomtudomány, 1934. 160. és köv. o.; *úő*: A magyar köznemesség kialakulása. Szadok, 1942. 285. és köv. o.; *Mályusz Elemér* hozzászólása a régi magyar művészet periodizációjával kapcsolatos vitában. Művészettörténeti értesítő, 1965. 205. és köv. o.

46 *Tóth Zoltán*: A Hartvik legenda kritikájához (a Szt. Korona eredetkérdése). Budapest, 1942. 28. o., 54. jegyzet.

Molnár Erik nézete szerint az állandóan a király mellett tartózkodó katonaság, a testőrség olyan nagy létszámú volt, hogy vele — mint II. István tette — hadjáratot is lehetett vezetni. Az udvari katonaság nehéz és könnyű lovasokból áll, s a fegyveres erő legértékesebb része.⁴⁷

Bónis György megállapítja, hogy a „familia regia”, a „domus regia” nem azonos a királyi kísérettel — tágabb értelmű annál. Beletartozik mindenki, aki a királytól vérségi kapcsolat, igazgatási ténykedés, vagy harcos szolgálat alapján függ. A királyi kíséret viszont a király környezetében élő harcosok összessége. Legelőkelőbb rétege a comesek. A „comes” szó valószínűleg a kísérethez tartozást jelenti. A királyi vármegyék harcosai Bónis szerint nem tartoznak a kísérethez, viszont hozzátartoznak a királyi familiához s annak vidéken elhelyezett csoportjait alkotják. A kísérethez tartoztak az „in aula regia” vitézkedő harcosok is. A magyar király kíséretének harcosai később részben adománybirtokaikra telepedtek, s így már csak képletesen tartoztak a királyi házhoz. Bár kifejezetten „kísérők”-nek csak a comeseket nevezik, a királyi kíséret zömét a kisbirtokos katonák tömegei tették ki.⁴⁸

Lederer Emma csak a király környezetében élő nagybirtokosokat és főtisztviselőket tartja a kíséret tagjainak, a kisebb birtokosokat, a királyi mileseket pedig „második kíséret”-nek nevezi. Ez utóbbiakat könnyű fegyverzetű lovasoknak tartja. Más helyen „felső” és „alsó” kíséretnek nevezi a comeseket, illetőleg mileseket.⁴⁹

Elekes Lajos szerint Géza fejedelem kísérete, a Szőke Béla és Bakay Kornél által leírt, egyenes kardokkal felszerelt sereg, eleinte magyarokból állt. Később a fejedelmi-királyi hadseregben egyre nagyobb az idegenek súlya. A kíséretnek volt első és második rétege. Az „első kíséret”, azaz a kíséret felső rétege a király személyes híveiből, a közvetlen közelében élő nagyurakból állt. Ezek voltak az uralkodó jobbágyságai. A milesek az „alsóbb kíséret” tagjai. A királyi kíséret összetétele változó volt — különösen uralomváltás esetén. Péter király németekkel és olaszokkal vette magát körül. A Vászolyfiak kíséretében, legalábbis annak második rétegében, megerősödött az addig sem jelentéktelen „orosz” elem. Salamon idején újra a németek súlya növekszik.⁵⁰

Györffy György több munkájában foglalkozik a X—XII. századi kísérettel. Az állammá szerveződés fontos tényezőjének tartja az uralkodó idegen elemekből álló katonai kíséretét, a „jobbágyságot”. Ebben sok az idegen (bolgár, morva, cseh, tót, lengyel, horvát, karantán, avar) elem. A miles, azaz „jobbág” a katonai kíséret tagja. A királyi testőrséget Györffy megkülönbözteti a kísérettől — ebben besenyő, orosz, német, olasz, angol, francia (1127-ben 700 fő), káliz, alán, később kun harcosok találhatóak. A testőrség a katonai segédnépek elitje, Géza és István testőrsége pedig olyan varég—orosz druzsina, amilyen Kijevben és Bizáncban is működött. Tagjai Kijevből, Bizáncból jöttek Géza udvarába s ha akartak, vissza is mehettek. E testőrség volt a király jobbágysága mellett a legütőképesebb haderő, mikor a jórészt mohamedán segédnépek megbontására sor került. A **Koppány elleni ütközetben szereplő, Istvánt kísérő német testőröket** Henrik bajor herceg küldte nővére, Gizella királyné részére. A testőrség vezetői István korában Hunt, Pázmány és Orci voltak, Péter idején Gut és Keled. Újabb művében Györffy megállapítja, hogy Európa különböző

47 Molnár E.: i. m. 276. és köv. o.

48 Bónis György: A személyes királyság kora. Klly. ár. Viski Illés József Emlékkönyvéből. Budapest, 1942. 12. o.; uő: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár, é. n. 80—85. o.; uő: István király. Budapest, 1956. 76—77. o.

49 Lederer Emma: A feudáliszmus kialakulása Magyarországon. Budapest, 1959. 19—22. o.; Elekes L.—Lederer E.—Székely Gy.: i. m. 55. és köv. o.

50 Elekes L.: i. m. (1964) 31—33., 60., 96. o.

törzsei a X. századtól, az erős katonai kísérekkel rendelkező uralmi központok megszabta politikai keretekhez igazodva, kezdtek integrálódni, népekké válni. Az európai társadalomtörténet központi kérdése, hogy hol sikerült a kritikus időszakban több törzsfő katonai kíséretét egy kézben összpontosítani, s az így összefogott katonaságot állandó jövedelemmel ellátva középréteggé stabilizálni. Géza fejedelem nehéz fegyverzetű állandó elithadsereget hozott létre. Ez részben a más kelet-európai udvarokban is alkalmazott orosz—varég testőrségből állt, részben sváb lovagokból, részben a szomszédos szláv népek harcosaiból (bolgár „nándor”-ok, fehér „horvátok”). Bajor lovagok Géza uralkodásának végéig nem jöttek hazánkba. Gizella királynét viszont már bajor lovagok kísérték. A Vazul-ág trónra lépése után Gizella s vele a bajor lovagok elhagyták az országot, a sváb lovagok azonban itt maradtak.

A harcos jobbágy középréteg tagjait Györffy saját igaerővel rendelkező „ökrös gazdák”-ként jellemzi. Volt annyi lovuk, hogy gazdasági üzemük nem érezte meg, ha lovas katonai szolgálatot teljesítettek.⁵¹

Kristó Gyula szerint a kalandozó hadjáratok befejeződése után megcsappant a kíséret tagjainak száma. A szabadok nagy része kiszorult a kíséretékből — ezekre mint fegyverforgatókra nem volt már szükség. Ezzel egyidőben megnőtt a kísérek szerepe a társadalom differenciálódását biztosító erőszak alkalmazásában — kialakult az önmagát fegyveres hatalomként megszervező, a lakosságtól különvált közhatalom, a főnökök és a kíséret tevékenységének eredményeként, lassan kirajzolódnak az osztályok körvonalai — kialakul az állam.

Kristó szerint István király nagyobbik kíséretében egyensúlyi helyzet alakult ki az újonnan felemelkedett hivatali, a régi születési és a hospes arisztokrácia között. Péter idejében ez az egyensúly megbomlott és az erők polarizálódtak, mert kizárta a kíséretből a születési arisztokrácia egy részét s helyükbe főleg hospes arisztokratákat ültetett.

A testőrséget Kristó csekély létszámú és nem különösebben jelentős intézménynek tartja. Szerinte Imre herceg „dux Ruizorum” elnevezésű méltósága nem testőrparancsnoki tisztséget jelent, mert az oroszok bebizonyíthatóan csak a XII. vagy a XIII. század elejétől szerepelnek, mint ajtónállók, testőrök. Ajtónállókkal — a királyi ajtónállók mesterével, mint udvari méltósággal — szerinte az 1260-as években találkozunk legkorábban, amikor IV. Béla király és István ifjabb király janitorai bukkannak fel. „A tényleges ajtónállók vagy testőrök egy maroknyian lehetnek” testületük sem a XI. században, sem később nem azonosítható a királyi sereggel, s a XIII. századi adatok — melyek szerint az ajtónállók élén tehető nemesek állnak — arra mutatnak, hogy nem volt olyan jelentős szerepe, hogy királyi herceg, trónörökös állt volna az élén.⁵²

Bakay Kornél újabb munkájában megállapítja, hogy a fejedelmi testőrségek, melyek ekkoriban Európa-szerte túlnyomórészt idegenekből álltak, kis létszámúak voltak, 500-nál nagyobb létszámúak aligha lehettek. Vitéz Boleszláv len-

⁵¹ Györffy Gy.: i. m. (1959) 27—31., 85—92. o.; *uő*: i. m. (1960) Névtudomány. 27—34. o.; *uő*: A magyar őstörténet néhány kérdéséről. Történelmi Szemle, 1961, 417—425. o.; *uő*: Koppány lázadása. Somogy megye múltjából. Kaposvár, 1970. 9. és köv. o.; *uő*: i. m. (1977) 28., 95., 103., 107—108., 116., 416. o.; Györffy Gy. „jobbágy” szó értelmezésével egyetért *Darkó Jenő*: Adalékok Rábatapona XI—XIII. századi történetéhez. Arrabona, 1972. 255—264. o.

⁵² Kristó Gy.: i. m. (1980) 434. o.; *uő*: Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez. Szeged, 1965. AAJ Acta Historica, Tomus XVIII. 26—27. o.; *uő*: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: *Kristó Gyula*: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 199—201. o. Bár ajtónállókról, illetőleg ezek mesteréről szóló legkorábbi okleveles adataink valóban az 1260-as évekből valók, nem hihetjük — s nyilván Kristó sem hiszi — hogy korábban nem voltak ajtónállók. Hogy a testőrök, kiket az ajtónállókkal azonosít, valóban olyan „maroknyi” csoport-e, kétségesnek kell mondanunk. Árpád-házi királyaink és Dzsingisz kán testőrsége között nyilván volt különbség, de mégis csak megfontolandó, hogy Dzsingisz kánnak „a mongolok titkos története” szerint 10 000 testőre volt. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a „testőr” ugyanaz, mint az „ajtónálló”. A testőr feladata semmiképpen sem csak az, hogy a király ajtajánál álljon, azt őrizze. Annál kevésbé, mert a király, mint tudjuk, sokat „mozgott” országa területén, s személyét útközben is biztosítani kellett, ami kétségkívül „testőri”, de nem „ajtónállói” feladat. Valószínű, hogy a testőrség nem azonos a „királyi sereggel” annál kisebb, viszont nem azonos az ajtónállók szervezetével sem, annál nagyobb. Nem lehetetlen, hogy az ajtónállók testülete, a királyi testőrség egyik része volt. Az állandóan az udvarban tartózkodók száma nem lehetett nagy. Az 1290-es években a kasztíliai király udvarában kb. 250 személy volt, ebből 40 lovag és csatlós, 30 testőrijász. (J. N. Hillgarth: The Spanish Kingdoms 1250—1516. I. Oxford, 1976. 53—54. o.)

gyel király pl. 300 lovasával kísérte el III. Ottó császárt Magdeburgig. A testőrségtől Bakay megkülönbözteti a kíséretet, a druzsinát, melyet lengyel viszonylatban Ibrahim ibn Jakub 10. századvégi leírásából ismerünk. Hasonló volt az orosz fejedelmek druzsinája, ahol a „fiatalabb druzsina” látta el a testőrség feladatát, az „idősebb druzsina” alkotta a fejedelmi kíséretet. Számuk a 3000 főt is elérte. A lengyel királyok idegen zsoldosait Bakay megkülönbözteti a druzsinától.⁵³

Makkai László szerint a XI. század elején a „királyi sereg”, mely tulajdonképpen csak testőrség, főként varég-oroszokból állt s parancsnoka a trónörökös volt. Az „orosz” szó ekkor a köznyelvben testőrt jelent. Csehországban a druzsina a XI. században testőrséggé válik, Lengyelországban a XII. században egy „acies curialis” maradt belőle. Oroszországban él a druzsina a legtovább.⁵⁴

Kovács László úgy véli, hogy a druzsina Magyarországon lényegében testőrség volt, mely a trónörökös parancsnoksága alatt állott.⁵⁵

Nagy Árpád Györffyvel és Makkaival ellentétben úgy látja, hogy a varég-orosz druzsinára utaló helynevek földrajzi elterjedése nem vall arra, hogy ez a druzsina a X—XI. századi magyar hadseregnek zárt, állandóan együtt tartózkodó egysége lett volna. Márpedig, ha testőrség lett volna, együtt kellett volna maradnia. Szerinte az orosz inkább a határokat, a vámhelyeket őrző egyik segédnép lehetett.⁵⁶

Rázsó Gyula szerint a XI. századi magyar miles leginkább a korai frank kíséret buccellariusára, vagy az orosz kisebbik druzsina harcosára emlékeztet. A királyi kíséretben német, olasz, lengyel, cseh, olykor francia és normann harcosok is voltak — néha szervezetileg is külön csoportokban. Péter idejében a német, I. András idejében az orosz harcosokról hallunk sokat.⁵⁷

Mint láthattuk, a kutatás kielégítően tisztázta, hogy a kíséret intézményének fontos szerepe volt a honfoglaló magyar törzsszövetségi vezetők, törzsfők és nemzetségfők hatalmának kiépülése terén, a magyar törzsszövetség külső háborúiban, a kalandozó hadjáratokban, Géza fejedelem és István király államszervező harcaiban s a XI—XII. századi magyar királyság háborúiban. A kutatás számos adatot közölt a fejedelmi és királyi testőrségekről is. Úgy gondoljuk, két kérdésre kell választ keresnünk, melyeket a kutatás még nem tisztázott teljesen:

1. Mi volt a viszony a kíséret és a testőrség között?
2. Milyen volt a kíséret és a testőrség összetétele?

1. A kíséretet és a testőrséget a magyar történészek egy része azonosnak tartja: így Pauler Gyula, Marczali Henrik, Molnár Erik, Kovács László. Más kutatók: Györffy György, Bakay Kornél, Makkai László, Kristó Gyula megkülönböztetik a két intézményt. Véleményünk szerint a kíséretnek és a testőrségnek sok rokon vonása, sok érintkezési pontja van, de a kettő *nem azonos*. Kétségtelen, hogy funkciójuk hasonló, hiszen a kíséret egyik feladata „testőri,” az úr személyének védelme. A testőrségnek természetesen az úr közelében, környezetében kell tartózkodnia, s (legalábbis fejlődésének korai szakaszában) a

⁵³ Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Budapest, 1978. 37—40. o. Megemlíti, hogy I. Mieszkónak 3000, fiának Vitéz Boleszlávnak 4000 idegen nehéz fegyverzetű lovasa volt. Mikor Boleszláv 1018-ban Kijev ellen vonult, seregében 300 német, 1000 besenyő és 500 magyar harcolt.

⁵⁴ Makkai László: i. m. (1970. Les caractères) 275. o.

⁵⁵ Kovács László: Die Budapester Wikingerlande (Geschichtsbilder der ungarischen Königslande). Acta Archaeologica Hungarica, 22. (1970) 323. és köv. o.

⁵⁶ Nagy Á.: i. m. 129. és köv. o.

⁵⁷ Rázsó Gyula: A zsoldosintézmény története Magyarországon a XIV—XV. században. Kézirat, 171. és köv. o.

kíséretnek is. Másrészt a testőrség ugyanúgy részt vesz a hadjáratokban, mint a kíséret.⁵⁸ A kíséret egyik feladata az úr, a fejedelem személyének védelme, de nem kizárólag ez a szerepe. A kíséret tagjai nemcsak testőrségi, biztonsági karhatalmi feladatokat látnak el, hanem a hadsereg más elemeit is vezetik, tehát parancsnoki feladatokat is ellátnak, amellet uruk gazdaságában munkafelügyelőkként szerepelnek, esetleg diplomáciai, követi feladatokat is teljesítenek.

A XI—XII. századi magyar királyok kíséretét középkorkutatóink nagy létszámúnak, széles társadalmi rétegekből állónak mondják. A „comes”-eket és „miles”-eket a királyi kíséret két rétegének tartják, egyes szerzők a király „első” és „második” kíséretének. A kísérettagok nagy része saját földbirtokkal rendelkezik, s így természetesen nem tartózkodhatik állandóan a király környezetében. A királyi kíséret a XI—XII. században „feudalizálódik”, a kíséret előkelő tagjaiból feudális birtokos urak lesznek, nagyobb részét pedig (Csehországban és Magyarországon egyaránt) a királyi várak körül telepítik le, s a várrendszer harcos népeleme alakul ki belőlük.⁵⁹ A testőrség viszont a kíséretnél kisebb, szűkebb körű, de szervezettebb intézménynek tűnik, mely nem állandó, sőt Györffy György szerint vándorol is a különböző fejedelmi udvarok között, de összefogottabb s nem feudális, hanem *zsoldos jellegű*.

A kíséret és a testőrség viszonyával kapcsolatban megemlítenéd, hogy mint Makkai László is leírta, a kíséret (druzsina) Csehországban a XI. században, Lengyelországban pedig a XII. században testőrséggé *zsugorodik*.⁶⁰ Vladimircov szerint a mongoloknál a *nökör* (kísérő katona) intézményéből alakul ki a hivatásos hadsereg és a testőrség. Dzsingisz kán testőrsége a régi kíséretből s a törzsfők testőrségeiből alakult ki. E testőrség fegyelme sokkal szigorúbb volt, mint a régi kíséreté.⁶¹ A Handbuch der Europäischen Geschichte szerint, melyben Reinhard Wenskus és Theodor Schieffer írnak a kíséretéről, a „Gefolgschaft”, a kíséret tagjai többnyire nemes ifjak, s a testőröktől főként az úrral fenntartott asztalközösség különbözteti meg őket. *Ők az úrral együtt étkeznek, a testőrök nem.*⁶²

A testőrség tehát valószínűleg később alakult ki, mint a kíséret. A kíséret tágabb szervezet, mint a testőrség, s más funkciók mellett lát el testőri feladatokat is. De feudalizálódik, szétszóródik s tagjainak egyre kisebb része alkalmas testőri funkciók ellátására, ezért a fejedelem a kíséret mellett attól különálló testőrséget szervez. A kíséret katonai feladatai a legkevésbé sem szűnnek meg, hiszen a kíséret (a comesek és milesek) alkotja a királyi hadsereg java részét (sőt a királyi várispánságok harcosait s a „szétszört” kíséret tagjait) — a király személyének biztosítása azonban a testőrség feladata. A testőrség részt vesz a király hadjárataiban is, mint a király személye mellett harcoló elitcsapat.

58 A XI—XIII. századi orosz évkönyvek megkülönböztetik a király kíséretét és hadseregének többi részét. 1150-ben a magyar király „széjjel küldött az egész országban kíséretéért és összes csapataiért”. (*Hodinka Antal*: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozása. Budapest, 1916. 125. o.) E mondat úgy értelmezhető, hogy a kíséret sem volt „együtt” azért is „széjjel” kellett küldeni az „országban”. Az orosz évkönyvek külön testőrséget sem a magyar, sem az orosz hadseregekben nem említenek, csak a kíséretet (druzsina) és a hadsereg többi részét említik.

59 *František Graus*: Rané středověké družiny a jejich význam při vzniku států ve střední Evropě. Československij časopis Historický, 1965. 1. sz. 1—18. o.; *uő*: Die Entstehung der mittelalterlichen Staaten in Mitteleuropa. Historia, X. (1965) 5—65. o.; *Karl Richter*: Die böhmischen Länder im Früh- und Hochmittelalter. Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder. (Szerk. Karl Bosl) I. k. Stuttgart, 1967. 202. o.; *L. Makkai*: i. m. i. h.; *Handbuch der Europäischen Geschichte*. (Szerk. Theodor Schieder) Band 1. Europa im Wandel von der Antike zum Mittelalter. (Szerk. Theodor Schieffer) Stuttgart, 1976. 104—105., 148. o.

60 *L. Makkai*: i. m. i. h.

61 *Borisz Jakovlevics Vladimircov*: Le régime social des Mongols, le féodalisme nomade, Paris, 1948. passim. (Orosz eredetije 1934-ben jelent meg.) A mongol káni testőrség megszervezéséről: A mongolok titkos története. (Fordította Ligeti Lajos) Budapest, 1962. 102—104., 107—108., 130. o.

62 *Handbuch der europäischen Geschichte*. (Ed. Theodor Schieder) Band 1. 104—105. o. Ezzel szemben Robert Fossier azonosnak tartja a harcos kíséretet és a testőrséget. (*R. Fossier*: Histoire sociale de l'Occident médiéval. Paris, 1970. 98. o.)

A kíséretnek egyre kisebb része alkalmas testőri funkciók ellátására, ez egyre inkább a testőrség feladatává válik.

2. Ami a kíséret és a testőrség összetételét illeti: a törzsi-nemzetségi társadalomban a törzsfők és nemzetségfők kíséretüket idegen nemzetségek és törzsek fiaiból szeretik összeválogatni, mert így az jobban felhasználható a saját nemzetség, vagy törzsi féken tartására. Az államszervező fejedelmek kíséretének felső rétege, a későbbi adománybirtokos arisztokrácia is idegen eredetű részben, a testőrség azonban szinte teljes egészében az. Géza és István király testőrsége nagyrészt németekből és varég-oroszokból állt, II. Istváné besenyőkből. A testőrség vezetői a királyi család tagjai, vagy a király szűkebb környezetéhez, a kíséret felsőrétegéhez tartozó urak. A kíséret felső rétege részben jövevény, hospes urakból áll, részben a fejedelmi törzs kiemelkedő harcosaiból, meg más törzsek és nemzetségek olyan kiemelkedő harcosaiból, akik az államszervező harcokban a fejedelmet, a királyt támogatták. A kíséret alsó rétegének többsége a magyar törzsek-nemzetségek alacsonyabb helyzetű szegényebb harcosaiból áll, kisebb része pedig a jövevény feudális urak kísérő harcosaiból, illetve a magyar honfoglalás előtt a Kárpát-medencében létezett szláv fejedelemségek harcosainak megmaradt részéből.

A kíséret felső rétegének hospes elemeiről írja Freisingi Ottó, hogy a magyar királyok seregében sok a hospes, akiket princeps-eknek neveznek, vagy újabban zsoldosoknak (solidarios). A magyarok „rútak”, „rútak” a fegyvereik is, kivéve azokat, akik a hospesek neveltjei, vagy leszármazottai, s a hospesek hadművészetét és fegyverzetét utánozzák.⁶³

A királyi kíséretben okvetlenül nagy volt a korszerű lovagi harcéljárás ismerő, lovagi módon felfegyverzett idegen hospesek száma, de mellettük kezdetől fogva vannak a királyi kíséret felső rétegében is magyar előkelők, a kíséret alsó rétege pedig többségében feltétlenül magyar harcosokból áll.

A királyi kíséret a XII. század második felében elvesztette jelentőségét, mert egyre kevésbé volt használható, s ez volt a XIII. században bekövetkezett társadalmi és hadszervezeti átalakulás egyik oka.

RÖVIDÍTÉSEK

AAJ	= Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae.
Gombos	= <i>Gombos, Albinus Franciscus</i> : Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. I—IV. Budapest, 1937—1938, 1943.
MTA II. Oszt. Közl.	= A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei.
SZIE	= Szent István Emlékkönyv. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I—III. Budapest, 1938.

⁶³ Otto Frisingensis episcopus: Gesta Friderici I. Imperatoris, I. 32. *Gombos*: Nr. 4121. 1767—1768. o. Magyar nyelven: Középkori krónikások. (Szerk. *Gombos F. A.*) XV—XVI. Budapest, 1913. 108. o. „At in ipsa regis acie hospites, quorum ibi magna copia est, et qui apud eos principes dicuntur latus principis ad muniendum ambiunt. Omnes pene tetri, tetris in armis procedunt, nisi quod iam ab hospitibus quos nunc solidarios dicimus, educati, vel ab eisdem etiam geniti, quendam non innatam, sed quasi extrinsecus affixam virtutem trahentes, principes tantum et hospites nostros in pugnandi peritia, armorumque splendore imitantur.”